

HITEL A HITELKÉPTELENEKNEK: A MIKROHITELEZÉS ELMÉLETI ALAPJAI

CREDIT FOR THE UNCREDITWORTHY: THE THEORETICAL FOUNDATIONS OF MICROLENDING

Varga Endre Krisztián

ÖSSZEFOGLALÁS

A tanulmány a Muhammad Yunus által megtett kezdő lépésektől indulva mutatja be a mikrohitelezés elméleti kereteit, kitérve a gyakorlati megvalósítás néhány tapasztalatának értékelésére is. A dolgozat rámutat, hogy a szakirodalomban megoszlanak a vélemények a mikrohiteltek szegénységet felszámoló hatására vonatkozóan. Egyre erősebb azoknak a kutatóknak a hangja, akik felméréseikkel a mikrohitelezési programok sikertelenségét támasztják alá.

Az elemzés zárásaként röviden összefoglalom a legfontosabb elméleti eredményeket, valamint a gyakorlattal kapcsolatos lényeges tapasztalatokat, a felmerült problémák megoldását célzó jövőbeli kutatási irányokat is.

Kulcsszavak: mikrohitel, mikrohitelezés, mikrofinanszírozás, csoportos hitelezés

ABSTRACT

The essay demonstrates the theoretical framework of microlending from first steps taken by Muhammad Yunus, concerning some empirical experiences and their evaluation. There are many differences in the goals, conditions and implementation. The essay points out that economic literature does not have a concurrent opinion about microcredits' poverty alleviating impact. Researchers confirm failures of microlending programmes in more and more papers.

Closing the analysis, I give a short summarize of the most important theoretical results, practical experiences and suggested future ways of researching.

Keywords: microcredit, microlending, microfinance, group-lending

BEVEZETÉS

A szegénység leküzdése felé tett erőfeszítéseket az elmúlt években, évtizedekben különösen nagy érdeklődés övezi a hétköznapi életben és a tudományos világban is. A kérdés fontosságát jól mutatja, hogy a 2000-ben New Yorkban az ENSZ által megrendezett Millenniumi Csúcstalálkozón elfogadott Millenniumi Fejlesztési Célok (MFC) közül az egyik éppen a mélyszegénység visszaszorítása volt (I2).

Az MFC kapcsolódó célja: felére csökkenteni a napi 1,25 USA-dollárnál alacsonyabb jövedelemből élők arányát 1990 és 2015 között. A célt már 2010-re sikerült elérni (I3). 2015-ben azonban még mindig a világ népességének 10%-a (hozzávetőleg 736 millió fő) élt a nemzetközi szegénységi küszöböt jelentő napi 1,90 USA dolláros jövedelemszint alatt (I4): napjainkban is aktuális a mélyszegénységgel való küzdelem témája.

A közgazdaságtudományi kutatói a mélyszegénység fennmaradásának okaként azonosították a hagyományos banki hitelekhez való hozzáférés rendkívüli korlátozottságát körükben: a kereskedelmi bankok hitelképtelennek minősítik, így nem tekintik célcsoportjuknak őket. Ennek legfőbb okaiként a fedezet hiányát, az információs aszimmetriát, valamint a magas erkölcsi kockázatot azonosíthatjuk.

A probléma áthidalására született meg a mikrohitelezés ötlete. Korábban a hitelfelvételi korlátok miatt szegény emberek kizárólag informális pénzügyi forrásokat tudtak bevonni (családtagok, barátok által nyújtott kölcsönök, vagy uzorakölcsönök, zálogkölcsönök). Az informális források költsége a szabályozás hiánya és az igénybevevők kiszolgáltatott helyzete miatt óriásira emelkedhet: nem ritka a napi 20%-ot elérő kamatszint sem (TODARO – SMITH, 2011).

A mikrohitelezés olyan eszköz, amely a fentiekkel szemben fenntarthatóbb alternatívát mutathat a háztartási jövedelmek növelésére.

Dolgozatom célja, hogy általános képet adjon arról, pontosan mit is jelent a mikrohitelezés, miben különbözik a hagyományos hitelpiacokon zajló tevékenységektől, melyek a legfőbb célkitűzései, mennyire sikeres eszköz a mélyszegénység elleni harcban.

ANYAG ÉS MÓDSZER

A dolgozat alapjául szolgáló kutatás anyagát a mikrohitelezéssel kapcsolatos, túlnyomórészt nemzetközi szakirodalom alkotja. Célja, hogy rövid áttekintést nyújtson a szegényeknek nyújtott mikro kölcsönök és –hitelek elméleti megfontolásairól, működésükről. A kitűzött cél elérésének módszere a szekunder kutatás: a dolgozat gerincét a szakirodalomban talált mikrohitelezéssel kapcsolatos megállapítások összefoglalása és közlése adja.

EREDMÉNYEK

Az út kezdete: Muhammad Yunus és a Grameen Bank

A mélyszegénység elleni küzdelem úttörője, Muhammad Yunus 1940-ben született egy bangladesi tengerparti városban, Chittagong-ban. Egyetemi tanulmányait a szülőhazájában található Dhakai Egyetemen kezdte meg, majd elnyerve a Fullbright ösztöndíjat, az Egyesült Államokbeli Vanderbilt Egyetemen folytatta, ahol 1969-ben PhD fokozatot szerzett közgazdaságtanból (II).

Először egyetemi adjunktusként kezdett dolgozni a Közép-Tennessee-i Állami Egyetemen, majd 1972-ben tért vissza Bangladesbe. Itt a Chittagong Egyetem közgazdaságtudományi karán helyezkedett el. Hazájában közlelről tapasztalhatta meg a mélyszegénység valóságát, amely élményei hatására fokozatosan kiábrándult a közgazdaságtudomány eredményeiből. Úgy érezte, a közgazdasági elméletekben megfogalmazottak igen távol állnak attól, ami a való életben történik (SENGUPTA – AUBUCHON, 2008).

Az első, 27 USA-dollár összegű mikro kölcsönöket egy Jobra bangladesi falu 42 bambuszfonó asszonyának nyújtotta a saját költségére, hogy azok megkerülhessék az őket kihasználó közvetítőt. Ezt számos sikeres és sikertelen próbálkozás követte, amelyek végeredményeként 1983-ban független pénzügyi intézményként létrejöhetett a Grameen Bank (Sengupta-Aubuchon 2008). A bank napjainkban 58 országban rendelkezik érdekeltségekkel. Az anyaországban 2 564 bankfiókkal rendelkezik, ahol 8,29 milliós ügyfélkört szolgál ki, ez által összesen 81 367 falu közösségét érve el tevékenységével. A hitelfelvevők 97%-a nő, valamint a hitelek 97%-ának a visszafizetése rendben megtörténik. A rendkívül magas visszafizetési arány a hagyományos kereskedelmi bankrendszer eredményeihez viszonyítva kimagaslónak számít. A tanulmány további részében többek között ennek a jelenségnek a hátterét is megvizsgáljuk.

Muhammad Yunus és a Grameen Bank a mélyszegénység felszámolásáért tett erőfeszítései elismeréseként 2006-ban Nobel-békedíjban részesült.

A kockázatok csökkentésének eszköze: a csoportos hitelezés

A Grameen Bank legjelentősebb innovációjának a csoportos hitelezést tekinthetjük. A modellben a hitelfelvevők 5 fős csoportokat alkottak, majd eldöntötték, elfogadják-e a bank által felajánlott hitelezési feltételeket. Elfogadás esetén az első körben a csoport két tagja jutott kölcsönhöz. Ha ez a két tag sikeresen törlesztett, 4-6 héttel később a csoport újabb két tagja juthatott kölcsönhöz, végül újabb 4-6 héttel később az utolsó tag. Amennyiben az első kör fizetési problémák nélkül zárult, a csoport előtt megnyílt a következő kör lehetősége magasabb hitelösszeggel. Bármelyik tag visszafizetési problémája esetén az egész csoport elvesztette a hitelét (SENGUPTA – AUBUCHON, 2008).

A csoportok megfelelő kezeléssel képesek mozgósítani az ún. társadalmi fedezetet, amely magában foglalja a bizalmat, a kapcsolati hálót, a csoportnyomást is. A tárgyi fedezet hiánya miatt a hitelnyújtó és a hitelező között magasabb fokú bizalomra van szükség: az ügyfelek csoportján belüli tagok egymás iránti bizalma növeli a kölcsönök visszafizetési esélyét. Ha a csoporttagok egymást segítve tesznek az éppen kölcsönben részesülő vállalkozónak üzletéért, kapcsolataikkal és tanácsaikkal hozzájárulnak az üzlet fejlesztéséhez, az szintén javítja a törlesztési potenciált (ABDUL HADI – KAMALUDDIN, 2015).

A mikrokölcsönzést Yunus a bangladesi faluközösségek társadalmi kikényszerítő erejére alapozta. A helyi kulturális környezetben az egyén szerves része a közösségnek, így a falu támogatásának elvesztése komoly kockázatokkal jár számára (I6).

A Grameen Bank a csoportos hitelezésben rejlő lehetőségek kihasználására 16 irányelvet alakított ki. Ezeket a Bank ügyfeleinek el kell fogadniuk a hitelnyújtás feltételeként. Ebben a fenntartható és civilizált életmódra vonatkozó szabályok mellett találhatunk olyanokat is, amelyek a közösségi, kollektív cselekvésről szólnak. Ilyenek a vállalkozói szellemű aktivitás, a tagok kölcsönös segítése, a fegyelmi vétségek elleni közös fellépés vagy a közösségi életben való részvétel (I6).

A csoportos hitelezés számos erkölcsi kockázati tényező kezelésében (a bankról a hitelfelvevői csoportra hártásával) bizonyult hasznos eszköznek. Csökkentette annak valószínűségét, hogy a hitelfelvevők a kapott összeget nem a kívánt célra fordítják, a csoportnyomás következtében kikényszerítette a törlesztést. A tagok mindannyian felelősséget vállaltak a csoport összes vállalkozásának sikeréért a további hitelkeretek megszerzése érdekében, ami szintén növelte azok profitkilátásait. A kontrasztelekció megjelenésének esélye is mérséklődött a csoportok önszerveződése következtében: ha a hitelfelvevők azt több körön keresztül kölcsönökhöz szeretnének jutni, olyanokkal érdemes egy csoportot alkotni, akik visszafizetési hajlandósága és képessége magas. A kis helyi közösségekben az emberek szoros kapcsolatban élnek, így rendelkeznek a szükséges információkkal a csoportok megfelelő kialakításához. Az ezekben rejlő információk hasznosításával csökkenthető a hitelezésben kockázatot jelentő információs aszimmetria (SENGUPTA – AUBUCHON, 2008).

Érdemes megemlíteni a csoportos hitelezéshez hasonló, ám azzal össze nem tévesztendő finanszírozási formaként a forgó megtakarítási- és hiteltársulásokat (rotating savings and credit association, ROSCA). A ROSCA informális finanszírozási módozat, a fejlődő és fejlett országokban egyaránt előfordul, utóbbiakban széles körben alkalmazzák (MBIZI – GWANGWAVA, 2013). Lényege, hogy az akár 50 fős csoportok alakulását követően a tagok megadott, azonos összegű betéteket fizetnek be, amelyeket a választott vezető kezel. Az összegyűlt tőkéből a társulás felváltva kamatmentes kölcsönöket nyújt tagjai számára, amelyeket azok kötött vagy szabadon választott célokra használhatnak fel szigorú visszafizetési kötelezettség mellett (TODARO – SMITH, 2011).

A ROSCA a csoportos hitelezéshez hasonlóan szintén a csoportokban rejlő magatartásszabályozó erőt alkalmazza. Előbbiben a hitelnyújtó és a hitelfelvevő azonos csoportból kerül ki, az idő folyamán minden tag felveszi mindkét szerepet. A finanszírozási források tehát nem kívülről, hanem a csoporton belülről érkeznek. A kölcsönök visszafizetési aránya a ROSCA-nál is jellemzően kiemelkedően magas (TODARO – SMITH, 2011). A csoportok itt is önszervezők, a tagok egy közösségből kerülnek ki, a társadalmi presztízs megőrzése a szabályok betartására ösztönöz. A csoportnyomáson túl a kockázatokat a tagok saját befizetései is csökkentik. A jelenleg a mikrohitelezéssel is kapcsolatban áll: vannak konstrukciók, amelyek a saját befizetéseket fedezetként felhasználva a mikrohiteleket a ROSCA-val kombinálják (EL-GAMAL et al., 2014).

Kritikai észrevételek a mikrohitelzés gyakorlatával kapcsolatban

A mikrohitelzés gyakorlatát az évek során több kritika érte. Ezek főként a hitelszerződések feltételeire vonatkoznak, mivel azok hitelzési hatékonyságot rontóak, a szegénységet csökkentő hatást tompítják. Jelen alfejezetben a kiterjedt szakirodalomból MOLNÁR (2014), BANERJEE et al. (2015) és FIELD et al. (2013) észrevételeit foglalom össze.

MOLNÁR (2014) és többen mások (például ABDUL HADI – KAMALUDDIN, 2015 vagy BANJEREE et al., 2015) a pozitív hatások ismertetésén túl megjegyzik, hogy az nem segíthet minden szegényen. Ahhoz, hogy valaki a mikroállalkozás indítására, fejlesztésére kapott kölcsönt vissza tudja fizetni, nyereségesen kell működtetnie vállalkozását. Ez akkor lehetséges, ha a hitelfelvevő rendelkezik azokkal a képességekkel, ismeretekkel, attitűddel, amelyek egy vállalkozót jellemeznek. Azok helyzetén az adóssága emelésével tovább ront a mikrokölcsön, aki nem képes a törlesztéshez szükséges pénzáramlást kitermelni.

BANERJEE et al. (2015) Indiában egy, a profitorientált mikrohitelzési programba frissen bevont területen elemezte annak hatásait a vállalkozási tevékenységre, a fogyasztásra és néhány fejlettségi mutatóra (egészség, oktatás, nők helyzete) vonatkozóan. Fontos, hogy a kutatás olyan MFI tevékenységén alapul, amely nem a Grameen-modell alapján működött. Az eredmények szerint a mikrohitelzési tevékenység megjelenése az igénybevevőknél profitemelkedést és további beruházásokat hozott, ezzel szemben minimális változást figyelt meg a fogyasztásban (leszámítva a tartós javakat) és nem mutatott ki számottevő kapcsolatot a fejlettségi mutatók tekintetében. A tapasztalt jelenségek alapján a mikrohitel hatását főként abban azonosítják, hogy azok módosítják az igénylők intertemporális választásait és növelik a mikroállalkozások profitját (főként a már létező és profitot termelő vállalkozásokét). Arra is fény derült, hogy a hitelzésre alkalmas háztartások 70%-a nem vett igénybe mikrohitelt: pénzigénye kielégítésére más forrást választott (BANERJEE et al., 2015).

A szerzők jelzik, hogy eredményeik értékelésénél különösen fontos a vizsgált MFI hitelterméke. A hiteleket egy profitorientált társaság nyereségszerzés céljából bocsátotta ügyfelei rendelkezésére. A vállalat hitele mellé nem nyújtott egyéb, segítő szolgáltatásokat, mint a vállalkozási alapok vagy szociális ismeretek oktatása. Emellett a hitelcél meghatározása sem történt meg (a hitelnyújtó számára a hitel visszafizetése volt a lényeges szempont), így lehetségessé vált azok közvetlen fogyasztási célokra fordítása a vállalkozásfejlesztés helyett (BANERJEE et al., 2015).

FIELD et al. (2013) a mikrohitel törlesztés ütemezésének hatását vizsgálja a kölcsönfelvevők vállalkozói magatartására, a profitra és háztartási jövedelemre. Kutatásaik igazolták, hogy azok az ügyfelek, akik 2 hónap türelmi időszakot kapnak a törlesztés megkezdése előtt, eltérően viszonyulnak a vállalkozás vezetéséhez, magasabb profitot képesek realizálni, növelve az érintett háztartások jövedelmét a kontrollcsoport tagjaihoz viszonyítva. A türelmi időszakot alkalmazó tesztcsoport tagjai átlagosan 6%-kal magasabb összeget fordítottak befektetésre, a heti szinten mért üzleti profitjuk 41, míg a háztartásaik jövedelme 19,5%-kal haladta meg a kontrollcsoport értékeit.

A kockázatvállalás mértékének növekedése kimutatható: rövidtávon a tesztcsoportban nagyobb volt a bukott vállalkozások aránya, hosszabb távon pedig a vállalkozó szellem erősebben érvényesült (tevékenység VAGY termékportfólió bővítése, kisebb hitelek nyújtása). A tanulmány következtetése, hogy a mikrohitel törlesztésének viszonylag korai megkezdése mérsékelik az erkölcsi kockázatból és információs aszimmetriából fakadó veszélyeket, azonban hitelkihelyezések elmaradásához vezethetnek. Napjaink gyakorlata tehát a szegénységet felszámoló hatást csökkenti: a mikrohitelt felvevők vállalkozási lehetőségeiket nem használják ki maradéktalanul, így az elért profit és személyes jólét egyaránt elmarad a potenciálistól. A törlesztés üte-

mezésének megváltoztatása különösen kedvezően érintené azokat, akik magatartása kockázatke-rülők, rövid távú likviditáshiány kezelésére kevés eszközzel rendelkeznek (FIELD et al., 2013).

KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A dolgozat a mikrohitelzéssel kapcsolatos kulcsfontosságú elméleti megfontolások áttekin-tésére vállalkozott.

A mikrohitelzés úttörő Muhaemmad Yunus. Előzetes kutatásainak és kísérletinek betetőzé-sként 1983-ban létrehozta a Grameen Bankot, az első mikrohitelzéssel foglalkozó intézményt. 2006-ban tevékenységéért Nobel-békedíjban részesült.

A szegények hitelzésének legfőbb gátja a hiányzó hitelfedezet, amelyet a legtöbb modell a csoportos hitelzéssel vált fel. Ez társadalmi fedezetet ad: segít kikényszeríteni a csoport által a kölcsönök visszafizetését és egyben a kölcsönös segítségnyújtás tere is. Népszerű módszer a forgó megtakarítási- és hiteltársulás is, alapötlete hasonlít a csoportos hitelzési módszerre, de több vonásában eltér attól.

Végül a szakirodalomban megtalálható néhány kritikai észrevételt mutattam be. Ezek a mikrohitelkek kondícióira és célcsoportjának korlátaira vonatkoznak. A hitelkonstrukció nem alkalmas minden mélyszegénységben élő ember megsegítésére. A szegénységet felszámoló hatás elemzése továbbá több esetben is azt az eredményt adta, hogy a mikrohitelzés nem oko-zott jelentősebb változást a szegények jólétében. A törlesztési gyakorlatról kimutatható, hogy fékezi a vállalkozások növekedési lehetőségeit.

Véleményem szerint a mikrohitelzés alapvetően egy kiváló eszköz a mélyszegénység fel-számolására, csökkentésére. Képes alternatívát kínálni a sok esetben súlyos kockázatokkal járó informális forrásbevonással szemben, és ezzel hiteleket nyújtani a kereskedelmi bankok néző-pontjából hitelképtelen egyéneknek. A hitelek hatékony felhasználásával a felvevők jövedelmé-ben számottevő változás állhat be. Azonban az alkalmazások gyakorlati tapasztalatai arról árul-kodnak, hogy az egyes konstrukciói nem tökéletesek. A hiteltermékek folyamatos fejlesztésében nem hagyhatóak figyelmen kívül a tudományos módszerekkel alátámasztott hiányosságok.

Azt gondolom, hogy a mikrohitelzési programok kudarca az esetek nagy részében a kondí-ciók nem megfelelő kialakításából adódik. Megoldást jelenthet, ha a hiteltermékeket a mikrofinanszírozási intézmények a lehető legnagyobb mértékben a célcsoportra szabja. Ehhez elengedhetetlen ennek a célcsoportnak a mélyre ható megismerése: kulturális, gazdasági, jogi, társadalmi, természeti és technikai környezetük hatóelemeinek tudományos vizsgálata. A köz-gazdaságtani kutatások feladata az egyes elemek aprólékos, tudományos igényű vizsgálata lehet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- (1) ABDUL HADI, N. – KAMALUDDIN, A. (2015): Social collateral, repayment rates, and the creation of capital among the clients of microfinance. *Procedia Economics and Finance*, Vol. 31. pp. 823-828.
- (2) BANERJEE, A. – DUFLO, E. – GLENNERSTER, R. – KINNAN, C. (2015): The Miracle of Microfinance? Evidence from a Randomized Evaluation. *American Economic Journal: Applied Economics*. Vol. 7. No. 1. pp. 22-53.
- (3) EL-GAMAL, M. – EL-KOMI, M. – KARLAN, D. – OSMAN, A. (2014): Bnak-insured RoSCA for microfinance: Experimental evidence in poor Egyptian villages. *Journal of Economic Behavior & Organization*. Vol. 103. Supplement, pp. 56-73.
- (4) SENGUPTA, R. – AUBUCHON, C.P. (2008): The Microfinance Revolution: An Overview. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, January/February 2008, Vol. 90. No. 1. pp. 9-30.
- (5) FIELD, E. – PANDE, R. – PAPP, J. – RIGOL, N. (2013): Does the Classic Microfinance Model Discourage Entrepreneurship among the Poor? Experimental Evidence from India. *American Economic Review*. Vol. 103. No. 6. pp. 2196-2226.
- (6) MOLNÁR GY. (2014): A szociális mikrohitelzés hatása a szegénység csökkentésére és a versenyre. *Versenytükör*. 10. évf. 1. szám, pp. 91-98.
- (7) MBIZI, R. – GWANGWAVA, E. (2013): Rotating Savings and Credit Associations: An Alternative Funding for Sustainable Micro Enterprise-Case of Chinhoyi, Zimbabwe. *Journal of Sustainable Development in Africa*. Vol. 15. No. 7. pp. 181-193.
- (8) TODARO, M. P. – SMITH, S.C. (2011): *Economic Development*. Eleventh Edition, Pearson Education Limited, Harlow.

- (9) I1: <https://www.nobelprize.org/prizes/peace/2006/yunus/biographical/> (letöltés: 2019. január 22.)
(10) I2: <http://www.un.org/millenniumgoals/bkgd.shtml> (letöltés: 2019. január 22.)
(11) I3: <http://www.un.org/millenniumgoals/poverty.shtml> (letöltés: 2019. január 22.)
(12) I4: <http://povertydata.worldbank.org/poverty/home/> (letöltés: 2019. január 22.)
(13) I6: <http://www.grameen-info.org/16-decisions/> (letöltés: 2019. január 29.)
(14) I8: https://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/hu/funding/special-support-instruments/jasmine/
(letöltés: 2019. január 21.) (15) I9: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1082&langId=hu> (letöltés: 2019. január 21.)

SZERZŐ:

Varga Endre Krisztián

Nemzetközi gazdaság és gazdálkodás MSc, végzett hallgató

Debreceni Egyetem Gazdaságtudományi Kar

vendre90@vipmail.hu

*A publikáció az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosító számú
„Tehetségből fiatal kutató” – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban c.
projekt támogatásával valósult meg.*

